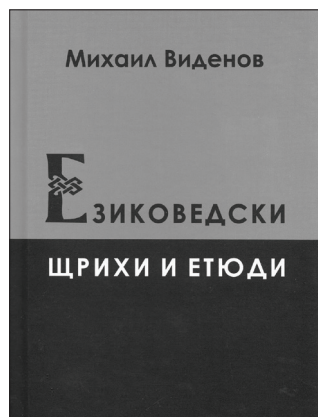

КНИГА С ВИСОКА ТЕОРЕТИЧНА И ПРАКТИЧЕСКА СТОЙНОСТ

Михаил Виденов. *Езиковедски щрихи и етюди*. София, 2013.

„Езиковедски щрихи и етюди“ е най-новата книга на академик Михаил Виденов, създателя на българската социолингвистична школа, който е автор на повече от 400 езиковедски приноса, в това число 26 книги и монографии.

Сборникът включва материали от разнообразен и широкообхватен кръг от езиковедски въпроси, който е свидетелство за задълбочеността и широтата на интересите на автора. Разгледани са както общотеоретични, така и конкретни проблеми и са предложени собствени решения.

Книгата съдържа част от приносите на М. Виденов, написани през последните 4–5 години, както и специално подготвени статии, общо 29, някои от които имат популярен и публицистичен характер. Идеята за обединяването на материали, публикувани в различни източници, е продиктувана от съображения за улеснение на читателите и от практическа гледна точка безспорно е

положителна стъпка. Повечето материали отразяват постановките на теорията на книжовните езици. Авторът е верен на убеждението си, че езиковите процеси са в тясна корелативна връзка с обществените промени, затова социолингвистичният подход е най-адекватен при представянето им. На страниците на книгата читателите ще намерят отговори на много актуални въпроси, свързани с различни страни на сложните езикови процеси. Разгледани са проблеми на съвременната българска езикова ситуация, на взаимоотношенията между различните формации на националния език, на превключването на кода; въпроси, свързани с езиковата политика, с възможностите за управление на българския език, норма и кодификация, кодификационните стратегии, последниците от процесите на глобализация за езика ни и за славянското единство. Коментирани са актуални правописни въпроси, различни аспекти на проблема за чуждите думи и други теоретични и конкретни въпроси, свързани с описанието на езиковите явления в многоизмерното обществено пространство. Разнообразието на проблематиката, богатството на идеи, становища и подходи и безспорният авторитет на М. Виденов привличат широк кръг читатели – специалисти и неспециалисти. Разсъжденията на автора са придружени с интересен илюстративен материал. Много от проблемите не просто са представени, но са и преживени. Свидетелство за това е патосът на емоционално написаните публицистични материали, в които е заявена гражданската позиция на автора.

Книгата започва с предговор, в който е мотивирано авторовото решение да обедини приносите си от последните години, маркирани са основните проблеми и подходи.

Първата статия в сборника е „Социолингвистични проблеми на прехода в България“. В нея се разглеждат езиковите изменения вследствие на обществените събития през последните две-три десетилетия – период, за който ключовата дума е *преход*. От социолингвистични позиции са коментирани промените в обществено-политическата сфера, които водят до истинска *стилистична революция*, чиято най-съществена черта е понижаването на официалността в регистъра на обществения дискурс. Наред със стилопонижаващите средства (и в противовес на тях) е разгледана тенденцията към интернационализация, която е следствие от глобализацията.

Статията „Щрихи към българската селска езикова ситуация“ е посветена на характерните особености на диалектите и на взаимоотношенията им с книжовния език, на диглосията, на превключването от една форма на съществуване на езика в друга и на неизбежните интерференции при взаимодействието на различните кодове. Анализирани са причините, които водят до заглъхването и отмирането на диалектите, и факторите, които ги рушат и разграждат. Авторът достига до заключението, че „диалектите отмират не поради комуникативни недостатъци, а поради липса на престиж“ (стр. 34).

Тематично свързана с предходната е статията „Диалектите – минало, настояще и бъдеще“. Разгледани са условията за поява на диалектите, за езикова дивергенция и историческите периоди, в които основна форма на съществуване на езиците е бил диалектът. Показана е връзката между диалекта и селото като класическа крепост на патриархалната традиция. Конвергенцията на диалектите се свързва с икономическото развитие. Разгледан е въпросът за появата на националните езици и за спецификата на нашия национален език, който не става автоматично държавен. Пред-

ставено е настоящето на традиционните териториални диалекти, които са се превърнали в мезолекти – смесени езикови формации от диалектни и книжовни елементи.

Тема на следващата статия е „Градът, неговият език и новото време“. В нея се поставя въпросът за проучването на градската реч както в диахронен, така и в синхронен план. Подчертава се, че градът, за разлика от селото, още при зараждането си не е социално монотонна структура и затова е непроучваем в езиково отношение с класическите диалектоложки методики. Обръща се внимание на противопоставянето *село-град* и *столично-провинциално*, както и на връзката между „българския разговорен книжовен език“ и речта на определени градски прослойки.

В „Щрихи към бъдещия облик на българската езикова ситуация“ авторът подчертава наличието на вътрешна зависимост между обществените процеси и езиковата динамика. Припомня и доразвива идеите си за възможно прогнозиране на бъдещето на едно езиково явление, „когато тенденциите му са очертани в настоящето“ (стр. 64). Спира се на особеностите на малцинствените езици – на капсулирания в битовата сфера ромски език и на етническият език на българските турци, и мотивира становището си, че не се очаква съществена промяна „в конфигурацията на езиковото лидерство“ (стр. 67). Акцентува и на произтичащи от европейската ни интеграция проблеми.

В статията „Българската езикова ситуация на фона на езиковата картина на света“ са разгледани проблеми на езиковата глобализация, като вниманието е съсредоточено най-вече върху съдбата на т. нар. „миноритарни езици“ и върху конкретния път, по който те отмират. Анализирано е явлението „плототомия“ с най-ярката му илюстрация – македонския книжовен език.

Статията „Социолингвистичната същност на мезолекта“ е посветена на една от същностните съставки на съвременната българска езикова ситуация. Авторът акцентува върху нетрайния характер на структурните компоненти на мезолекта и върху факта, че

той е преходна формация, междинна по вертикалната диалект~книжовен език, и че в мезолекта се смесват елементи на едната и на другата система, „което на практика води до наличие на *трета система*, която не се покрива изцяло нито с (1), нито с (2)“ (стр. 89). Поставя се и въпросът за съществуване на единна норма на преходната формация.

В статията „Критерият за *правилното* и езиковата култура“ са разгледани въпроси на кодификационната практика през втората половина на XX в. (конкретно мотивите за избор на даден вариант). Коментирана е промяната в подхода при решаване на проблемите на езиковата култура от социолингвистите през последните 10–20 години. Те свързват мотивацията при избор на вариант с практическата употреба на езика.

Обект на изследването „Превключването на диалектния код – императив при речевата урбанизация“ е речта на урбанизиращите се бивши диалектни носители. Разгледан е въпросът за бъдещето на диалектите, които според автора са обречени, най-вече заради функционалната си недостатъчност и ниския си престиж. Във връзка с определянето на статуса на отделните формации на националния език е засегнат и проблемът за диглосията. Търси се и отговор на въпроса за начина, по който диалектът отстъпва и дава път на общонационалния език, а това означава изясняване на механизмите на превключването от диалект на книжовен език. Коментирани са и същностните черти на речта на бившите диалектни носители и мезолектът като междинна формация.

В статията „Към проблема за управлението на българския език“ авторът мотивира становището си, че езиковите системи не могат да се управляват с юридически средства. Социолингвистиката свързва механизмите на саморегулация и развитие на езика с водещата роля на обществото и по-конкретно на общественения вкус. Поставен е въпросът за кодификацията и обективно съществуващата норма, „която е подвластна единствено на общественото мнение на централни-

те носители на стандарта“ (стр. 116), като меродавна вече е практиката на медиите. Според автора трябва да се гласува закон за *употреба* на българския език на публични места.

Част от коментираните проблеми са обект и на статията „Формиране и манипулиране на общественото мнение за облика на книжовния език“. Посочена е основната функция на езиковедите (главно във връзка с кодификацията). Разгледани са конкретните стъпки при промяна в правилата за речево поведение, като по-подробно се представя кодификацията на вариантите като дублети. Тезисно са изложени стратегиите и са характеризирани институциите за формиране и манипулиране на общественото мнение за езиковото ни поведение.

Повод за емоционално написаната статия „Закон за езика или закон за *употреба* на езика?“ е поредният неуспешен опит чрез Народното събрание да се прокара закон за езика. Авторът повдига болезнените въпроси за криворазбраната свобода на словото като белег за демократичност и за липсата на словесно приличие.

Следват три статии, в които обединяващата тема е кодификацията. В първата от тях – „За кодификационните стратегии“ – кодификацията е характеризирана като езиковедски лост за въздействие върху книжовния код. Авторът смята, че тя трябва да се прави не кабинетно, а с помощта на задълбочени социолингвистични проучвания и наблюдения и съобразно лансираното от пражките теоретици на книжовните езици изискване за *пружинирацията* кодификация. Мотивите за днешните кодификационни стратегии може да се търсят само в практиката и се основават единствено на изискването за престижност.

Във „Власт и кодификация“ авторът прави някои терминологични уточнения и аргументира предпочитанията си към термина *държавен езиков стандарт*. Обект на коментара е въздействието на държавната власт върху кодификацията чрез оторизираните институции. Разглеждат се въпросите за динамичната стилова нор-

ма, за връзката ѝ с интернационалната мода и за стиловата кодификация. Изтъква се, че „кодификацията не бива да се разбира само в тесен смисъл, т.е. единствено като правила за правопис и пунктуация“ (стр. 158).

Статията „Преждевременната кодификация – субективно средство за езикова политика“ е посветена на триадата *узус-норма-кодификация*. Акцентът тук е върху социолингвистичния характер на нормата. Задълбочено е коментарирана същността на преждевременната кодификация. Явлението е илюстрирано с конкретни случаи от различните етапи на развитие на книжовния език. Изтъква се, че тя е елемент на езиковата политика на една държава. Припомня се постановката за т.нар. „еластична или пружинираща кодификация“. Като пример за преждевременна кодификация са разглеждани ятовият преглас и окончанието -м на глаголните форми за I. лице множествено число в сегашно време от I и II спрежение – случаи, които продължават да бъдат дискуссионни.

Свързана с въпросите за езиковата политика, но предназначена за по-широк кръг читатели, е статията „По някои тревожни езикови проблеми с оглед интеграцията на малцинствените групи и употребата на книжовния език“. След като анализира съществуващите проблеми с ромите (най-вече за възможностите за интеграцията им), както и с турскоезичния етнос, авторът предлага конкретни мерки за подобряване на езиковата ситуация, главно – за усвояване на българския език от деца, за които той е втори език. Подчертава, че обучението в българското училище трябва да се осъществява само на български език, а не на малцинствените етнически езици и че е задължително да се усвоява българският държавен езиков стандарт (книжовният език). Авторът взема отношение и към въпроса за стила на публично говорещите личности, за допустимото и недопустимото в изявите им пред публика.

В статията „За понятията *стил* и *регистър*“ е прокарана ясна граница между двете понятия и са очертани

обемите им. Така чрез социолингвистичния подход се изяснява същността на проблеми, традиционно смятани за обект на стилистиката.

Статията „Славянският свят и глобализацията“ е посветена на промените в Европа в последните десетилетия и главно – на процесите на глобализация, която на практика се превръща в американизация във всички сфери, включително в духовната. Като последица от унищожаването на традиционните ценности славянското единство е в криза. Авторът обръща внимание на изграждането на негативен образ на славяните в западните медии и разсъждава по въпроса за унификацията и за несигурното бъдеще на българския език и на славянското единство (стр. 200).

„Как да назоваваме нашия официален съвременен език“ е въпрос, който вълнува както специалисти езиковеди, така и неспециалисти. Авторът се спира подробно на компонента „книжовен“ в названието *съвременен български книжовен език* и отчита, че той вече е станал „не само нелогичен, но и излишен“ (стр. 204). Мотивира становището си, че за назоваване на кодифицирания съвременен български език е най-добре „да се даде гражданственост на два синонимни термина: 1) *стандартен език* и 2) *национален език*“ (стр. 207).

В „Коварството на чуждата дума“ е поставен актуалният въпрос за употребата на чужди думи – плюсове и минуси. Преценка е направена и от гледище на функционалната стилистика, с акцент върху мотивацията за употреба на чужди думи.

В „Лингвистика на малките думи“ обект на наблюдение са две диалектни форми от района на Годеч. Анализирани са конкретни материали и са направени сполучливи паралели с чешки език. Според автора коментираният случай е най-добре да бъдат определяни като *редки диалектизми*.

Резултат от проучване на конкретен материал е и „Случаи на табу в занаятчийската практика“. Описани са примери за словесно табу в речта на бояджии, налбанти и обушари.

Статията „Камуфлажни вербални рекламни стратегии“ отразява наблюдения върху практиките, които се прилагат на два от големите софийски пазари. Представени са основните вербални стратегии в търговския дискурс. Изтъква се, че рекламата по принцип служи за манипулиране на общественото мнение и е илюстрация за открито прагматичните функции на словото. Обръща се внимание и на агресията на телевизионната реклама.

Към проблема за чуждите думи, но от друг аспект на оценка, ни връща статията „Непонятната чужда дума и снобизъм“. Засяга се въпросът за т. нар. „културен лексикален пласт“ и за необходимостта от научна терминология. Коментирана е съдбата на националните езици в епохата на глобализация. Специално внимание се отделя на езиковия снобизъм и на слабата езикова култура.

В статията „Към българската джендърлингвистика“ се третира въпроси на лингвистиката на половете. Авторът дефинира понятието джендърлингвистика като „дял от социолингвистиката, който се занимава с особеностите на речевото поведение на лицата, мотивирано от съответните социално-етични норми на половете“ (стр. 243).

Статията „Един интересен правописен казус“ започва с терминологично уточнение – авторът предпочита термините *дълга* и *кратка* членна форма вместо *пълен* и *кратък* член. За пореден път се поставя въпросът за статута на правилото за дългата и кратката членна форма и за необходимостта то да съществува. Авторът смята, че по-добре би било строгото правило да получи статут на факултативност в съгласие с изискването за еластичност при кодификацията.

Същият проблем се поставя и в „Пак за пълния член“, като е формулирано конкретно предложение към колегите от Института за български език при БАН: „да ни освободят от задължителността на посоченото правило“ (стр. 260).

Статията „Законът е врата у сред полъе“ е посветена на отражението върху езика на обществените промене

ни през последните две десетилетия. Коментирана е смяната на социалната същност на публично говорещите, а така също речевите стратегии на журналистите и корелацията между медийния език, обществения вкус и модата.

Сборникът завършва с „Вместо заключение: какво може и какво не може езиковедът“. Авторът припомня огромните възможности на лингвистиката, дадени ѝ от различните направления, и отчита постиженията на българското езиковедство. Споделя какво може да направи езиковедът в днешното общество. Спира се конкретно на възможностите на съвременната кодификаторска практика и призовава към повече гъвкавост и задълбочено проучване на практиката. Според автора едно основно нещо е напълно забранено на езиковеда: „той не може да измисля изкуствени правила, които са извън нормата, не може да налага субективни решения“ (стр. 272).

От направения преглед на статиите в сборника личи, че всяка от тях има своята стойност и предназначение, разширява познанията на читателите или представя нова гледна точка по отношение на вече коментиран проблем. От всеки шрих и етюд постепенно се изгражда една цялостна, доста детайлна картина на сложните езикови процеси и на корелацията им с обществените промени. Във всички статии личи ярката авторова позиция по обсъжданите въпроси и умението му да предлага прагматични решения. Книгата има както теоретична, така и практическа стойност. Статиите са интересни и полезни за всички, които се интересуват от актуалните проблеми на съвременния български език, от сложните взаимоотношения между езика и обществото и от днешната ни езикова ситуация.

Достойнствата на „Езиковедски шрихи и етюди“ са безспорни. Независимо от това, дали читателят се солидаризира с постановките и изводите на автора, книгата поставя много въпроси, провокира дискусии и дава импулс за нови изследователски търсения и решения.

РУМЯНА РУСИНОВА